

RUHANİ DÖNEMİNDE DEVLET-TOPLUM İLİŞKİLERİ: UMUT, DÜŞ KIRIKLIĞI VE YENİDEN UMUT

Ruhani'nin Aralık 2016'da açıkladığı yüz yirmi maddelik "Vatandaşlık Hakları Bildirgesi" kanunlar karşısında kimsenin ayrıcalıklı olmadığına altını çiziyor; Ruhani hükümeti bu bildirgeyle etnik gruplar ve dinî azınlıklar başta olmak üzere toplumun her kesiminin anayasa ile güvence altına alınan vatandaşlık haklarını koruyacağını vaat ediyordu.

Gülriş ŞEN

İran'da Mayıs 2017'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini ilk turda oyların %57'sini alan Hasan Ruhani kazandı. Katılım oranı %70 olarak açıklanan seçimlerde Ruhani 23,5 milyon İranlı seçmenin oyunu almayı başardı. Sekiz yıl süren Mahmud Ahmedinejad iktidarının ardından 2013 yılında ilk kez cumhurbaşkanı seçildiğinde seçimleri yine birinci turda 18 milyona yakın oy toplayarak %51 oy oranı ile kazanmıştı. 2017 seçimlerinde muhafazakâr cenahın adayı İbrahim Reisi karşısında yakaladığı büyük başarı Hasan Ruhani'ye önceki dönemine nazaran daha büyük bir halk desteği sunmuş oldu.

Ruhani'nin zaferi yalnızca nükleer meselenin Ortak Kapsamlı Eylem Planı çerçevesinde barışçıl çözüme ve akabinde İran'a yönelik yaptırımların kalkması ile yaşanan kısmi normalleşmenin takdirinden kaynaklanmıyordu. Bu destekte aynı zamanda vaat ettiği toplumsal reformları bu sefer gerçekleştirebilmesi için reformcu seçmenin kendisine yeni bir şans ve fırsat tanınması da etkiliydi. Görevdeki ilk dönemi reform ve özgürlükler açısından düş kırıklığı yaratmış olsa da, reformcular Ruhani'nin yeniden seçilememesinin 2013'ten bu yana elde edilen kısıtlı kazanımların da kaybına yol açacağından korkmaktaydı. Bu nedenle eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin ve Yeşil Hareket'in ev hapsindeki liderleri Hüseyin Musavi ve Mehdi Kerrubi'nin çağrılarını kulak veren kararsız seçmenler, 2017 seçimlerinde bir kez daha Ruhani'yi

destekledi. Ruhani 5 Ağustos 2017'de ikinci döneme başlarken, ekonomide, siyasette ve uluslararası ilişkilerde hem eski hem de yeni meydan okumalarla karşı karşıyaydı.

Bu analizin amacı Hasan Ruhani'nin cumhurbaşkanlığı döneminde İran'da devlet-toplum ilişkilerini ekonomi, özgürlükler ve dış politikaya dair vaatler, beklentiler ve izlenen siyaset üzerinden tahlil etmek, Ruhani'nin görevdeki ilk döneminin bilançosunu çıkarıp yeni dönemin beklenti, zorluk ve imkânlarını iç siyaset ve uluslararası dinamiklerin ışığında ortaya koymaktır.

Ruhani'nin İlk Döneminin Ekonomi, Özgürlükler ve Dış Siyaset Bilançosu

Hasan Ruhani 2013'te iktidara geldiğinde ekonomi, nükleer kriz nedeniyle ağırlaştırılmış yaptırımların etkisi altındaydı. 2010 sonrasında şiddetlenen yaptırımlar ekonomide %6'ya yakın daralmaya neden olmuş, petrol ihracatı yarı yarıya düşmüş, otomotiv gibi kilit sektörlerde üretim sekteye uğramıştı. Resmî işsizlik rakamları ise %25'i bulmuştu. Ruhani ilk döneminde ekonomiyi yapıcı ve ılımlı bir dış siyasetle darboğazdan çıkarmaya odaklandı. Dış politikada itidal ve ihtiyatı savunan Ruhani hükümetinin uluslararası ilişkilerde düsturu hem bölgede hem de küresel ölçekte yapıcı angajman ve etkileşim siyasetiydi.

Şüphesiz küresel güçlerle kotarılan nükleer anlaşma Ruhani'nin en büyük başarısı oldu. 2013'te Ruhani'ye oy veren seçmenler Ahmedinejad döneminde İran'ı tecrit eden siyasete son verilmesini, İran'ın yeniden küresel sisteme ve topluma entegre olmasını istiyordu. 2015 Temmuz'unda varılan nükleer anlaşma İran'ı askeri müdahaleden, ekonomisini de nükleer programı nedeniyle maruz kaldığı tecrit ve yaptırımlardan kurtarmış oldu. Anlaşmanın imzalanıp uygulamaya konulmasından günümüze İran'ın petrol ihracatı artarak yaptırımlardan önceki seviyesine ulaşırken, enflasyon da %40'lardan %8 seviyesine indi. Ancak işsizlik, bilhassa ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan gençlerin işsizliği Ruhani yönetimi için yıkıcı bir sorun olmaya devam etti. Nükleer anlaşmanın yarattığı ekonomik beklentileri karşılayamaması, ekonomide vaat edilen iyileşmenin henüz gerçekleşmemesi, İran'ın Avrupa sermayesinden beklediği büyük finansal yatırımın ABD'nin İran'a yönelik yürürlükteki diğer yaptırımları nedeniyle sekteye uğraması, Ruhani'nin 2017 seçimlerinde muhafazakâr rakipleri tarafından şiddetle eleştirilmesine neden oldu. Rakiplerince elitist olmakla ve toplumun yalnızca en zengin "yüzde dördlük" kesimini temsil etmekle itham edilen Ruhani'ye karşı ekonomik popülizm önemli bir seçim propagandası olarak işlev gördü. Sosyal adalet, kalkınma ve ekonomide iyileşme İranlıların ortak beklentisiydi. Ruhani'nin ekonomi karnesi ise kısa zamanda kaydettiği başarılarla rağmen, rakiplerini ve seçmeni tatmin etmekten uzaktı.

Ruhani'yi her iki döneminde de destekleyen ve seçilmesinde kilit rol oynayan reformcuların ülkedeki siyasi iklime, hukukun üstünlüğü, siyasi ve kültürel özgürlükler gibi meselelere dair de büyük umutları bulunmaktaydı. Gerek 2013'te, gerek 2017'de reformcu seçmenin en önemli beklentilerinden birisi Yeşil Hareket'in Şubat 2011'den bu yana ev hapsinde tutulan liderlerinin serbest bırakılmasıydı. İlk döneminde ağırlıklı olarak nükleer müzakerelere odaklanan Ruhani hükümeti bu beklentileri karşılamaktan uzak kaldı. Aslına bakılırsa, Ruhani nükleer diplomaside kendisine tanınan hareket kabiliyetine iç siyasetin çetrefilli meselelerinde sahip değildi. Fakat nükleer anlaşmanın siyasi ve ekonomik getirilerinin zamanla Ruhani hükümetine, iç siyasetteki reform ve özgürlük mücadelesinde daha fazla alan açabileceğine dair öngörüler mevcuttu. 2015'te İran sokaklarında nükleer anlaşmayı kutlayan kalabalıklar sıradaki anlaşmanın sivil

haklar ve demokrasi için yapılacağını ümit ediyordu. Oysa bazı uzmanların da belirttiği üzere Ruhani anlaşma sonrasında ekonomik reform ve entegrasyon çabalarının siyasi özgürlükler konusunda yaşanacak bir krizle sekteye uğramasından kaygı duyuyordu. Dahası, anlaşmanın ekonomik beklentileri hemen karşılayamaması siyasi hak ve özgürlükler konusundaki hamleleri öteledi.

Tüm bu gelişmelere rağmen sivil haklar konusunda bazı adımlar atıldı. Ruhani'nin Aralık 2016'da açıkladığı yüz yirmi maddelik "Vatandaşlık Hakları Bildirgesi" kanunlar karşısında kimsenin ayrıcalıklı olmadığına altını çiziyor; Ruhani hükümeti bu bildirgeyle etnik gruplar ve dinî azınlıklar başta olmak üzere toplumun her kesiminin anayasa ile güvence altına alınan vatandaşlık haklarını koruyacağını vaat ediyordu. Bildirgenin yasal bir bağlayıcılığının olmaması ise sivil haklar ve özgürlükler konusunda hukuki adımların nasıl uygulanacağı sorusunu doğuruyordu.

2017 seçimlerine giden süreçte özgürlük talepleri Ruhani'nin mitinglerinin vazgeçilmez unsuruydu. Siyasi tutuklulara dair atılan sloganlara karşı Ruhani'nin yanıtı 2013'te iktidara gelmesinden evvel tüm ülkenin ev hapsinde olduğuydu. Ruhani tutuklu liderlere henüz özgürlük getiremeye de ülkedeki siyasi ve toplumsal atmosferin rahatlamasına dikkat çekiyordu. Destekçileri hukukun üstünlüğünü, kadın-erkek ayrımının son bulmasını, devlet radyo ve televizyonlarının sansüre son vermesini talep ederken, Ruhani de kampanyasının sonlarına doğru daha açık ve keskin ifadelerle reform gündemini benimsiyor, basın ve ifade özgürlüğü hedefini yineliyordu. Bu vaatleri hayata geçirebilmesi için seçmenleri mutlaka oy vermeye çağırıyordu.

Ruhani'nin Yeni Döneminde Beklentiler ve Zorluklar

Hasan Ruhani hükümeti yeni dönemine 2017 seçimlerinde kazandığı büyük toplumsal destekle başladı. Elbette reformcu-ılımlı koalisyonunu toplumsal maddada güçlü kılan bir başka önemli gelişme de, 2016'da yapılan parlamento ve yerel konsey seçimlerinde İran'ın temsili kurumlarında muhafazakârların gücünün zayıflaması ve Ümit Cephesi'nin seçimlerden güçlenerek çıkması oldu. Ancak bu siyasi dağılımın politikalara ne ölçüde yansıtacağı ve Cumhurbaşkanı Ruhani'nin vaatlerini gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceği

yeni dönemin en önemli meselelerinden biri olmuştur. Zira İran'da kamuoyunun yeni dönemden beklentisi önceki dört sene içinde jeopolitik meselelere ve iktisada ayrılan mesainin artık toplumsal özgürlükler konusunda da gösterilmesidir.

Bu bağlamda Ruhani'nin ikinci döneminde hem eski hem de yeni gündemin izlerine rastlanmaktadır. Siyasi tutuklu liderlerin akıbetinin yanı sıra tutuklu gazeteci ve aktivistlerin serbest bırakılması, etnik ve dinî azınlıkların haklarının gözetilmesi, işçi haklarına riayet edilmesi ve –son dönemde sıkça rastladığımız tartışmalarda da görüldüğü üzere– kadınların siyasi, iktisadi ve toplumsal hayata katılımlarının önündeki engellerin kaldırılması, Ruhani hükümetinin sınınaacağı konuların başında gelmektedir. Ruhani'nin önceki vaatlerinin aksine yeni kabinesinde hiç kadın bakana yer vermemesi, reformcular tarafından şiddetle eleştirilmiş, kadınların hükümette yer almadığı bir siyasetin reformcu olamayacağını altı çizilmiştir. İran siyasetinde reformcu ve pragmatik liderlerin seçilmesinde genç ve kadın seçmenlerin oynadığı büyük rol düşünüldüğünde, bu dönemin toplumsal özgürlükler açısından başarısının kıstası hükümet politikalarının gençlere ve kadınlara verdiği sözleri eyleme dökmesiyle ölçülecektir. Bu bakımdan ekonomideki cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi ve kadın istihdamının artırılması başta olmak üzere, İranlı kadınların stadyumlara kabul edilmesinden devletin kadınların kılık kıyafeti üzerindeki denetiminin hafifletilmesine değin pek çok konu İranlı kadınların beklentileri arasındadır. Son dönemde resmî izinleri olmasına rağmen konserleri iptal edilen İranlı sanatçı ve müzisyenlerin de sanatlarını özgürce icra edebilme talepleri Ruhani hükümetinin reform gündemindeki yerini almıştır.

İran'da siyasi yapı ve gücün kurumlararası bölüşümü düşünüldüğünde Ruhani hükümetinin bu vaatleri tümüyle gerçekleştirebilmesi olanaklı gözükmemektedir. Hem ekonomik dönüşümde hem de hak ve özgürlüklerin genişletilmesi arayışında Hasan Ruhani, rejimin kırmızı çizgileriyle yüzleşmek zorunda kalacaktır. İran'ın ekonomisine daha çok yatırım çekebilmesi yalnızca hükümetin politikalarına bağlı değildir. ABD'nin İran'a karşı hasmane siyaseti ve yürürlükteki diğer yaptırımlar bu süreci sekteye uğratmaktadır. Dahası, sağlıklı ve üretken bir ekonomi için bazı yapısal dönüşümleri başlatmak, Devrim Muhafızları ve dinî vakıflar gibi yapıların ekonomideki varlıklarına müdahale etmek anlamına gelmekte ve bu durum rejim içinde yeni bir siyasi gerilimi

tetiklemektedir. Tutuklu siyasi liderlerin halkı rejime karşı kışkırtıp, 'fitne' çıkardığı inancı ve söylemi, rejim içinde gücünü korumaktadır. Yakın zamanda Uzmanlar Meclisi Başkanı Ayetullah Cenneti'nin Ruhani'yi fitneciler konusunda uyarması, bu hassasiyetin devam ettiğini göstermektedir. Bazı seçmenler de Ruhani'nin her türlü toplumsal desteğe rağmen Yeşil Hareket'in liderlerini özgürleştirecek güçten yoksun olduğunu düşünmektedir.

Yeni dönemde Ruhani'yi yoğun bir iktisadi ve toplumsal gündemin yanında çetin bir dış siyaset gündemi de beklemektedir. ABD Başkanı seçilmeden önce seçim kampanyasında nükleer anlaşmayı "müzakere edilmiş en kötü anlaşma" olarak nitelendiren ve göreve geldiğinde "anlaşmayı yırtıp atacğını" ifade Donald Trump, her ne kadar şu ana dek anlaşmayı iki defa gönülsüzce tasdik etmiş olsa da, İran'ın nükleer anlaşmaya uyduğuna inanmadığını belirtmiş ve Ekim 2017'de anlaşmayı yeniden onaylamayacağına dair güçlü bir intiba bırakmıştır. ABD'nin ileri sürdüğü anlaşmanın yeniden müzakere edilmesi gerektiği düşüncesi ve anlaşma kapsamında İran'ın askeri tesislerinin denetime açılması talebi, İran tarafından kesin bir dille reddedilmektedir. ABD ayrıca İran'ı bölgede 'istikrarsızlaştırıcı' bir politika izlemekle suçlamakta, ülkenin balistik füze programını ve insan hakları ihlallerini hedef alan yaptırımları devreye sokmaktadır. Ruhani'nin kendi ifadesiyle yeni dönemde İran'ın amacı "nükleer anlaşmayı ABD'den korumak", bölgesel ve küresel zeminde yaşanan tüm zorluklara rağmen yapıcı etkileşim politikasını sürdürmektir.

Ancak kuşkusuz uluslararası ve bölgesel krizler İran'da iç siyaseti ve devlet-toplum ilişkilerini güvenleştirmektedir. Bunun en çarpıcı örneği Mahmud Ahmedinejad döneminde karşımıza çıkmaktadır. ABD ve diğer bölgesel aktörler ile derinleşmesi olası bir kriz ve karşılaşma, İran'da iç ve dış siyasetin normalleşme arayışlarına mâni olacak, askerileşen gündem hak ve özgürlükler temelli reform taleplerini baskılayıp, belki de 2000'lerin başında olduğu gibi yeniden itibarsızlaştıracaktır. Hasan Ruhani görevdeki ikinci döneminde toplumsal beklentileri yönetmek, vaatlerini gerçekleştirmek ve bunu yaparken de rejimin hassasiyetleri ile uluslararası ve bölgesel siyasetin getirdiği zorlukların belirlediği sınırlarda hareket etmek zorunda kalacaktır. ○

Dr., TOBB ETÜ, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü